

RÁCZ ILDIKÓ MÁRIA

ildiko@raczt.hu

ORCID: 0000-0003-2289-7114

C. A. КИБАЛЬНИК. *Тайнопись русских писателей: от Пушкина до Набокова*. Санкт Петербург: Петрополис, 2022. 433 c.

A kriptopoétika fogalma és kutatása meglehetősen új témakör az orosz filológiában. Szergej Kibalnyik erre a kevésbé ismert területre kalauzolja el az olvasót, amikor irodalmi művek rejtett üzeneteit igyekszik feltárni. Monográfiájában az elméleti alapok lefektetésére és a terminológia definiálására vállalkozik, így az olvasónak új szövegértelmezési lehetőséget, az irodalomtörténeteknek alternatív elemzési stratégiát kínál a klasszikus és az újabb kori orosz szerzők műveinek a megértéséhez. A könyv *Bevezetőjében* a szerző megemlíti, hogy az orosz Aranykor és a 20. század első felének szerzői esetében a megelőző kriptográfiai kutatások kizárólag az intertextuális kapcsolatok feltérképezésére korlátozódtak. Szükségessé vált tehát annak irodalomelméleti vizsgálata, hogyan éltek az egyes szerzők a kriptográfia nyújtotta lehetőségekkel az orosz irodalom fejlődésének különböző korszakaiban, és ennek milyen egyedi lenyomatai maradtak fenn műveikben. A Szergej Kibalnyik által kidolgozott módszertan az intertextuális kapcsolatokon túl kardinális kérdésként kezeli az önéletrajzi és politikai szubtextusok tanulmányozását. A hagyományos értelmezés és eszköztár kibővítését szolgálja a „prototipikus” szubtextusok mellett további poétikai eszközök, mint a kriptonima, az allúzió, a kriptogramma, a hipertextualitás vagy a kriptoparódia bevonása a kriptopoétikai vizsgálódások tárgykörébe. Az így kidolgozott elemzési módszer új szemantikai dimenzióval gazdagítja az orosz irodalom számos művét, egy olyan speciális szubtextus feltérképezésével, amelyben a következő generációk olvasóinak címzett rejtett, titkos üzenetek kódolódnak.

A kilenc tematikus egységből felépülő könyv első fejezetében (*Kriptográfia Puskin Angelo című elbeszélő költeményében*) a politikai szubtextusra találhatunk példát. A címben szereplő poéma rejtett üzenetének a megfejtésében Szergej Kibalnyik egy autentikus forrásra, az orosz költőirás titkos Nap-

lójára támaszkodik. Az eredetileg francia nyelven, titkosírással készült szövegre csupán az 1970-es években bukkantak rá a Szovjetunióban, a szigorú cenzúra elől kimenekített kézirat egy évtizeddel később, az Egyesült Államokban jelenhetett meg nyomtatásban. A monográfia szerzőjének kutatásához alapul szolgált Jurij Lotman, a tartui strukturális-szemiotikai iskola megalapítójának *Angelo*-tanulmánya (Лотман Ю. М.: *Идейная структура поэмы Пушкина «Анджело»*. Пушкинский сборник. Псков, 1973. c. 3–23.), amely ahhoz a népi legendához kapcsolódik, hogy I. Sándor cár nem halt meg Taganrogbán, hanem Szibériában álnéven élt tovább. Szergej Kibalnyik az autobiografikus feljegyzéseket a szépirodalmi textussal összevetve az irodalomtörténészek által eddig nem vizsgált hipotézisre keres megfejtési kulcsokat: Angelo figurájában vajon felfedezhető-e rejtett utalások I. Miklós cár alakjára. A könyv szerzője igennel felel, továbbá megállapítja, hogy Puskin kései írásaira általánosságban jellemző a kriptográfia módszere, hiszen életének ebben a szakaszában a fennálló társadalmi-politikai körülmények következtében, egy drámai élethelyzetben (száműzetés, dekabrista felkelés) csupán műveivel oszthatta meg legbensőbb, titkos gondolatait.

Monográfiájában az olvasónak szánt burkolt üzenetek dekódolásával – anagrammák, drámai prototípusok, fiktív cselekményhelyzetek és valós életesemények párhuzamainak felfedései – Szergej Kibalnyik fényt derít rejtett irodalmi párbajokra (Csernisevszjij polémája Herzennel, Dosztojevszkij Turgenyev-paródiája, Gazdanov erőpróbája Nabokovval) és családi drámák irodalmi reprezentációjára (a Herzen–Ogarjov dráma megjelenítése Dosztojevszkij novellájában) is. Megtudhatjuk, miért kapta Miskin herceg Lev Nyikolajevics Tolsztoj apai- és keresztnevét a *Félkegyelmű* című regényben, milyen másodlagos jelentéssel bírnak Csehov műveiben az orvosi receptek, ahogyan azt is, hogy az Ogarjov–Herzen családi drámán keresztül Dosztojevszkij *Örök férjét* intertextuális szálak fűzik Herzen *Ki a bűnös?* című regényéhez. A szerző akkurátus elemzéssel támasztja alá, hogy Puskin kései alkotói korszakának több művében idegen szövegek lelhetők fel – Shakespeare-től (*Angelo*), a Grimm testvérektől (*Mese a halászárról meg a kis halról*) vagy az arab mesevilágból (*Mese az aranykakasról*) kölcsönzött szüzsék.

Az önéletrajzi szubtextus a vizsgált művek jelentős részének bevett poétikai eszköze. Szergej Kibalnyik detektíveket megszégyenítő magabiztossággal fejt fel a szüzsé szövetébe szőtt másodlagos szövegelemeket Dosztojevszkij, Csehov, Vaginov vagy Gazdanov írásaiban. A könyv harmadik fejezetében (*Dosztojevszkij irodalmi párbaja Turgenyevvel*) a kriptoparódia jelensége válik a vizsgálat tárgyává a két orosz klasszikus irodalmi tusájának fegyvertárába betekintve. Köztudott, hogy az *Ördögök* című regényében Karmazinov, a tehetségtelen író és narcisztikus világpolgár figuráját Turgenyevről mintázza Dosztojevszkij, valamint az is, hogy pályatársa kései műveinek (*Kísértetek*, *Elég*, *Füst*) jellegzetes motívumait karikírozza ki. Szergej Kibalnyik meggyőzően bizonyítja, hogy a Dosztojevszkij-életműben további, a szakirodalom által eddig nem vizsgált Turgenyev-allúziók rejlenek: *A hasonmásban* az ifjabb Goljadkin alakjában, *A félkegyelmű* Bahmutovjában, a *Feljegyzések az egérlyukból* Zverkov figurájában is megtalálhatók a burkolt turgenyevi vonások.

A monográfia ötödik fejezetében (*Kriptográfikus válfajok Csehovnál*) a szerző a farmakológiai szubtextus elemzése során az orvosi receptet az orvosi diplomával rendelkező Csehov prózájának (levelezés, jegyzetfüzetek, humoreszkek, anekdoták) és dramaturgiájának (*Sirály*, *Három nővér*) mikroszövegeként interpretálja. E fejezet vizsgálódásainak másik fő irányát a hipertextuális szövegértelmezés képezi. Az „orosz Maupassant”-ként emlegetett Csehov alkotóművészete „ugyanannyit köszönhet Flaubert-nek és Maupassantnak, mint Turgenyevnek, Dosztojevszkijnek vagy Tolsztojnak” (252). Szergej Kibalnyik a hipertextualitás egyik példaként a flaubert-i téma továbbélését vizsgálja a házasságtörés szüzséjére épülő Csehov-művekben. A másik példa Dosztojevszkij *A játékos* című regényének és tágabb értelemben a kurtizánokkal folytatott szerelmi románc tematikus megjelenítésének hipertextuális jelenléte Nabokov első angol nyelven írt regényében.

Az utolsó fejezetben (*Kriptográfia Nabokov és Gazdanov művészetében*) a könyv szerzője ismét egy speciális kriptopoétikai jelenséget vizsgál, a sakk-kriptográfiát. Az orosz származású amerikai író, kritikus és műfordító, Vladimir Nabokov nemcsak szenvedélyes lepkevadász, de sakkfeladvány-készítő is volt. A sakk egyaránt fontos helyet foglalt el az író családi címerében (két medve egy

sakktáblát tart a mancsában) és legtöbb regényében. Nabokov 1923-ban, Berlinben oroszra fordítja Lewis Carroll *Alice Csodaországban* című könyvét, amelynek hősnője felfedi Csodaország titkát: „egy nagy sakkjátszma folyik itt az egész világon át”. A *Sebastian Knight valódi élete* című regény hősei motivikusan kapcsolódnak bizonyos sakkfigurákhoz, Nabokovnak fel is tették a kérdést, sakkjátszmára épül-e az egész regény. Az író határozottan tagadott, később mégis elismerte, hogy minden regénye többé-kevésbé ezt kísérli meg. Miközben Szergej Kibalnyik azt kutatja, milyen sakk-allúziókat rejtnek magukban a regényben szereplő nevek, az olvasó észrevétlenül válik egy virtuális sakkjátszma nézőjévé. A szerző szerint a regény rejtett önéletrajzi szubtextusa Nabokov és Nina Guadagnini románc, titkos üzenete pedig, melynek tárgya a bocsánatkérés, Nabokov feleségéhez, Vera Slonimhez szól.

Szergej Kibalnyik könyvében fellebben a fátyol szerzők és művek rejtett titkairól, burkolt üzenetek kerülnek napvilágra, irodalmi alkotások „tükröződnek” egymásban, írók „párbajoznak”. A Puskintól Nabokovig terjedő kriptográfiai kutatásokat grandiózus szakirodalmi ismeretanyag, a szépirodalmi művek sokszínűsége és gazdagsága jellemzi a próza és a dramaturgia területén. A monográfia új távlatokat nyit a kriptopoétika kutatásának elméleti és módszertani kérdéskörében.

HELIKON
